

ВІДГУК
офіційного опонента доктора філософських наук
Филіпович Людмили Олександрівни
на дисертацію Лещенко Альони Михайлівни
«Експлікація християнського сакрального мистецтва: коеволюційно-резонансний контекст», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Запропонована робота написана на важливу та актуальну фундаментальну теоретичну тему – взаємини релігії та мистецтва. Ця проблема постійно знаходиться в сфері наукових дискусій різних сфер гуманітаристики. І робиться це майже всіма релігієзнавчими, культурологічними та мистецтвознавчими науковими школами з різних методологічних позицій. Зокрема, активно обговорюються питання щодо джерел і часу походження релігії та мистецтва, ролі та суспільного значення сакрального мистецтва, характеру та специфіки еволюційних його змін тощо. Визначаючи актуальність, А.Лещенко фактично повністю задовольнила зацікавлених в авторському мотивуванні свого дослідження.

Актуальність міждисциплінарних дисертаційних досліджень, до яких належить робота А. М. Лещенко «Експлікація християнського сакрального мистецтва: коеволюційно-резонансний контекст», визначається, як правило, авторською дослідницькою методологією, яка має синтезувати дослідницькі підходи та методологічні принципи різних галузей гуманітарного знання задля вирішення дослідницьких завдань, поставлених дисертантом.

Якщо автору вдалося виробити продуктивну методику аналізу досліджуваного феномену, то його доробок матиме беззаперечну інноваційність і заповнить певні лакуни в дослідницькому полі інтегрованих у дослідженні наукових дисциплін.

Дисертаційне дослідження А. М. Лещенко є прикладом вдалого синтезу досягнень сучасної епістемології та філософії науки й доробку вітчизняного академічного релігієзнавства, що дозволило дисертантці суттєво розширити релігієзнавче розуміння феномену християнського сакрального мистецтва.

Авторський підхід є дійсно новаторським, оскільки вперше релігієзнавець оперує в своєму дослідженні такими поняттями, як «коеволюція», «релігійний резонанс», вдало поєднуючи їх з богословськими термінами, традиційними для християнської теології, такими, наприклад, як «теургія». Це дає підстави вважати дисертаційне дослідження концептуально, методологічно й теоретично значущим.

Поза сумнівом, таке амбітне завдання, яке поставила перед собою дисертантка, вирішивши розглянути коеволюційно-резонансний контекст функціонування християнського сакрального мистецтва, вимагало від неї ґрунтового вивчення фундаментальних робіт з різних галузей сучасного наукового знання. В першу чергу - синергетики, резонансно-хвильових та польових теорій, які останнім часом є предметом природничих наук, відрефлексованих у найсучасніших методологічних концептах філософії науки. По-друге, потрібно було опанувати доробок естетики та мистецтвознавства, зокрема, стосовно розуміння сакрального мистецького образу. Слід було проникнути у мистецьку лабораторію митця й у свідомість віруючої людини, щоб виявити психологічні механізми створення та сприйняття творів сакрального мистецтва, а потім описати їх в контексті відповідних психологічних теорій. І по-третє, оскільки дисертантка за фахом є філософом-релігієзнавцем, слід було толерантно показати саме теологічну специфіку християнського мистецтва шляхом незаангажованого аналізу християнських теологічних концептів щодо розуміння мистецтва, прекрасного як втілення Абсолюту, виявити конфесійні особливості та нюанси створення та функціонування окремих жанрів та форм сакрального мистецтва у християнстві.

Аналіз змісту дисертації дозволяє констатувати, що А. М. Лещенко вдалося виконати переважну більшість поставлених нею дослідницьких завдань. У дослідженні широко використані ґрунтовні праці українських та зарубіжних філософів, істориків, соціологів, психологів, культурологів, педагогів, теоретиків та методологів науки, представників міждисциплінарних парадигмальних напрямків сучасних природничих наук. До аналізу залучені християнські богословські джерела, в яких досліджується проблема сакрального мистецтва, праці релігійних філософів.

Дослідження має чітко структуровані тематичні розділи, самостійною є позиція в аналізі та визначенні базових категорій і понять, логічна та струнка система посилань, широке коло джерельних матеріалів, використання яких носить послідовний і системний характер.

Особливої уваги заслуговує перший розділ дисертаційного дослідження, в якому чітко визначений застосований у роботі комплекс філософських та загальнонаукових методів, який дозволив вирішити поставлені дисертанткою дослідницькі завдання. Авторка продемонструвала плідний підхід до аналізу фундаментальних наукових розвідок й основних наукових концепцій сакрального мистецтва як релігійного феномену, виявляє їх продуктивність у контексті дослідницьких завдань дисертації, визначає їх методологічні координати. У розділі проаналізовано понятійно-категоріальний апарат дослідження, визначено авторські підходи до формулювання понять «сакральне мистецтво», «сакральний мистецький образ», «інформаційна діяльність», «християнський художній символ», «екстраполяція християнського сакрального смислу», «релігійний резонанс» тощо. На основі проведеного аналізу обрано методологію комплексного міждисциплінарного підходу до вивчення експлікації християнського сакрального мистецтва у коеволюційно-резонансному контексті. Отже, можна стверджувати, що положення, висунуті в дисертаційному дослідженні, збагачують та конкретизують філософсько-релігієзнавчий понятійно-категоріальний апарат.

Ми не будемо детально аналізувати зміст кожного розділу дисертації, а зупинимося на тих моментах роботи, які є найвдалішими і найневдалішими, на нашу думку.

Наукова новизна дисертаційної роботи А.М.Лещенко перш за все виявляється в тому, що нею обґрунтовано перенесення дослідницької уваги з традиційного для вітчизняного релігієзнавства аналізу феномену християнського мистецтва на основі методологічного інструментарію естетики та мистецтвознавства в історико-культурологічному контексті на психолого-аксіологічні його аспекти, аналізовані в коеволюційно-резонансному контексті, що характерне для новітніх розробок у сфері методології дослідження сінергетичних та польових процесів, складних нелінійно розвиваючихся систем.

Дисертантка переконливо та всебічно аргументує валідність та ефективність авторської дослідницької методики на матеріалі християнських сакральних творів різних жанрів.

Дуже актуальним є питання визначення нормативно-регулятивного потенціалу християнського сакрального мистецтва, його аксіологічного статусу, оскільки саме релігійний резонанс дозволяє людині акцентувати увагу на тих цінностях, що пропонує їй християнство. В дисертації визначено механізм прояву релігійного резонансу як психічного стану віруючого, який зумовлюється синхронною взаємодією психічних механізмів інтеріоризації та екстраполяції, що сприяє формуванню релігійного світогляду. Фактично в дослідженні розроблений новий методологічний інструмент, що дозволить у подальших релігієзнавчих розвідках з'ясувати специфіку та закономірності процесів еволюційного розвитку самого християнства у вимірі його коеволюційної взаємодії з сакральним мистецтвом через механізм самоорганізації і подальшого збалансованого та урівноваженого співіснування у системі «християнська релігія – людина».

Авторське філософсько-релігієзнавче трактування проблеми християнського сакрального мистецтва як засобу формування образу соціальної реальності та моральної поведінки віруючої людини може використовуватись як теоретична база наукових розвідок в інших галузях гуманітарного знання і може стати методологічною базою для проведення подальших досліджень з релігійної психології, аксіології, феноменології релігії тощо.

Поза сумнівом, робота дисертантки має істотне значення для подальшої розробки проблем впливу сакрального мистецтва на формування образу соціальної реальності та світогляду сучасної віруючої людини в їх конфесійному та етно-соціальному вимірах.

Попри схвальну оцінку дисертаційного дослідження, вкажемо на ряд недоліків і висловимо певні побажання, які здебільшого стосуються суто релігієзнавчих аспектів роботи:

- Як вже зазначалося, автор справедливо виокремлює проблему, констатує коеволюційно-резонансну природу сакрального мистецтва; однак майже нічого не пише про практичний вимір проблеми: як завдяки

його теорії можна подолати кризу християнства, кризу будь-якої релігії, що і як використати для успіху християнської проповіді, що збільшило б кількість християн.

- Слід було поглибити аналіз коеволюційно-резонансної специфіки й відмінностей православної Літургії від католицької Меси, які зумовлені різними догматичними підвалинами, що беззаперечно було б доцільним наразі в 4 розділі дослідження, де ці явища розглядаються дещо описово.
- Залишився неврахованим вплив етно-регіонального фактору на процеси сприйняття творів сакрального мистецтва представниками однієї конфесії в різних країнах. Аналіз цього чинника дозволив би поглибити розуміння конфесійної специфіки створення та функціонування творів сакрального мистецтва у християнстві
- Дисертанткою досить ґрунтовно показано механізм перцепції в ході сприйняття творів християнського сакрального мистецтва, але механізми аперцепції залишилися поза увагою дослідниці.
- Феномен теургії розкривається дисертанткою на основі аналізу праць П.Флоренського, але є цікава в контексті проблематики дисертаційного дослідження монографія А.В.Петрова «Феномен Теургії» (СПб, 2003), яка залишилася поза увагою авторки.

Однак зроблені зауваження суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження А.М.Лещенко, яке, поза сумнівом, містить багатий евристичний потенціал для поглиблення когнітивного пошуку в сучасному горизонті саморозгортання соціального світу в його мистецьких та релігійних виявах.

Достовірність положень дисертаційного дослідження, та їхня аргументованість не викликає сумніву. Науковий доробок А.М.Лещенко має як теоретичне, так і практичне значення, її висновки сприятимуть розвитку вітчизняного релігієзнавства.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації. Результати дисертації достатньо повно відображені у наукових публікаціях авторки та її виступах на наукових конференціях.

Таким чином, дисертація Лещенко Альони Михайлівни «Експлікація християнського сакрального мистецтва: коеволюційно-резонансний контекст» повністю відповідає вимогам, що висуваються ДАК МОН України до докторських дисертацій, і містить ґрунтовний доробок щодо розв'язання важливої наукової проблеми, що відповідає «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затверджену постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р.

Дисертантка цілком заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 - релігієзнавство.

Доктор філософських наук, професор,
зав. Відділу філософії та історії релігії
Інституту філософії імені Г.С.Сковороди
НАН України

Л. О. Филипович

Л. О. Филипович

